

Цувіна Тетяна Андріївна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного процесу,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: tsuvinat@gmail.com
ORCID 0000-0002-5351-1475

doi: 10.21564/2414–990x.148.193522

УДК 347.9

РОЛЬ ВЕРХОВНИХ СУДІВ: У ПОШУКАХ БАЛАНСУ ПРИВАТНИХ ТА ПУБЛІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Проаналізовано сучасні погляди на роль судів найвищої інстанції в країнах англо-саксонської та романо-германської правових систем через призму моделей провадження в таких судах з метою визначення загальних тенденцій у цій площині. Розглянуто три найбільш типові моделі провадження у судах найвищої інстанції – повторну апеляцію, касацію та ревізію – через призму співвідношення балансу приватних та публічних інтересів у кожній із цих моделей. З огляду на останні запропоновані зміни до законодавства зроблено висновок про наближення національної моделі касаційного провадження до моделі ревізії, що притаманна країнам германської правової традиції.

Ключові слова: верховний суд; касація; ревізія; повторна апеляція; касаційне провадження; доступ до суду.

Цувіна Т. А., кандидат юридических наук, доцент кафедри громадянського процесу, Національний юридический університет імені Ярослава Мудрого, Україна, г. Харків.
e-mail: tsuvinat@gmail.com ; ORCID 0000-0002-5351-1475

Роль верховных судов: в поисках баланса частных и публичных интересов в гражданском судопроизводстве

Анализируются современные взгляды на роль судов высшей инстанции в странах англо-саксонской и романо-германской правовых систем сквозь призму моделей производства в таких судах с целью определения общих тенденций в этой плоскости. Рассматриваются три наиболее типичные модели производства в судах высшей инстанции – повторная апелляция, кассация и реви́зия – в контексте соотношения баланса частных и публичных интересов в каждой из этих моделей. Учитывая последние предложенные изменения в законодательство, делается вывод о приближении национальной модели кассационного производства к модели реви́зии, присущей странам германской правовой традиции.

Ключевые слова: верховный суд; кассация; реви́зия; повторная апелляция; кассационное производство; доступ к суду.

Вступ. Зростаюче навантаження на суди найвищої інстанції в країнах романо-германської правової системи призвело до зниження ефективності цивільного судочинства на рівні національних правопорядків і, як наслідок, викликало дискусію стосовно ролі таких судів у демократичному суспільстві з точки зору співвідношення приватних та публічних інтересів під час розгляду справ такими судами. Наразі все більше авторів схиляються до того, що в межах провадження в судах найвищої інстанції публічно-правові інтереси мають переважувати, наслідком чого має стати обмеження доступу до таких судів, визначення обмежених підстав для перегляду тощо. Поряд із цим, простежується кореляція між переважаючим на національному рівні поглядом на місію суду найвищої інстанції та моделлю провадження в такому суді, що відбивається і на загальній структурі цивільного судочинства у певній державі. Особливої актуальності зазначене питання набуває у зв'язку зі створенням нового Верховного Суду в нашій державі, який наразі, подібно до інших верховних судів Центральної та Східної Європи, переживає «кризу ідентичності» [1, с. 52], а також реформуванням вітчизняного касаційного провадження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням питань моделей перегляду справ у судах вищих інстанцій займалися такі вчені, як М. Бобек (M. Bobek), А. Галич (A. Galic), Дж. Джолович (J. Jolowicz), Г. Кодек (G. Kodek), В. В. Комаров (V. V. Komarov), К. В. Гусаров (K. V. Husarov), О. І. Попов (O. I. Popov) та ін. Однак останнім тенденціям у зміні парадигми моделей провадження у судах найвищої інстанції в європейських державах та аналізу національного цивільного процесуального законодавства з цього питання увага на сторінках вітчизняної літератури не приділялася.

Метою статті є дослідження сучасних поглядів на роль судів найвищої інстанції в країнах англо-саксонської та романо-германської правових систем через призму моделей провадження в таких судах з метою визначення загальних тенденцій у цій площині.

Виклад основного матеріалу. У літературі виокремлюється багато функцій судів найвищої інстанції, проте наразі ми зосередимся лише на одній із них, яка визнається повсюдно та є ключовою для розгляду питання щодо балансу приватних та публічних інтересів під час здійснення цивільного судочинства, а саме – на забезпеченні єдності судової практики під час розгляду справ такими судами. Крім того, заради зручності та єдності термінології, ми послуговуватимемося поняттям «верховний суд» як узагальнюючим, що об'єднує будь-які суди найвищої інстанції у зарубіжних державах безвідносно до того, яку назву вони мають у національних правопорядках (верховний суд, касаційний суд тощо), адже, як показало дослідження, назва суду не є ключовою для визначення моделей провадження у таких судах.

Моделі провадження у верховних судах: повторна апеляція, касація та ревізія.

У світі традиційним є виокремлення трьох моделей провадження у судах найвищої інстанції, якими є: повторна апеляція¹, касація та ревізія [1, с. 45; 2, с. 3; 3, с. 50; 4, с. 251; 5, с. 2; 6, с. 37–38]. Аналіз літератури із зазначеного питання дозволяє зробити висновок про наявність декількох критеріїв для розмежування відповідних моделей, які сформувалися у процесі їх історичного розвитку, якими є: повноваження суду за результатами перегляду справи, можливість вирішувати питання права та факту, підстави перегляду, критерії прийнятності скарги, дискреційні повноваження суду щодо відбору справ та ін.

Модель повторної апеляції є класичною для країн загального права, (Велика Британія, США, Канада та ін.), а також притаманна деяким скандинавським державам (Швеція, Фінляндія, Норвегія). За такої моделі верховні суди мають право перевіряти судові рішення як щодо питань права, так і щодо питань факту [1, с. 47], а за результатами розгляду скарги можуть скасовувати судові рішення судів нижчої інстанції та ухвалювати нові рішення самостійно, без передачі справи на новий розгляд до суду нижчої інстанції [2, с. 3]. Доступ до верховного суду у цьому разі є вкрай обмеженим, суд має широкі дискреційні повноваження щодо відбору справ для розгляду та переглядає рішення виключно у «справах загального інтересу» або справах, що містять «суттєве правове питання». Іншими факторами, які відіграють важливу роль у доступі до суду є строки розгляду справи, витрати на розгляд та перспективи успіху [6, с. 43]. Зазначені особливості відбиваються і на структурі верховних судів, де кількість суддів обмежується 10–15 особами, а кількість справ не перевищує, як правило, сто справ на рік [2, с. 6]. Наприклад, Верховний суд Великої Британії між 1 квітня 2011 р. та 31 березня 2012 р. розглянув лише 69 апеляційних скарг та 249 заяв про дозвіл на апеляцію [6, с. 42].

Модель касації притаманна країнам так званої «романської правової культури» або «романського правового кола» [1, с. 45], класичним прикладом чого є провадження у Касаційному суді Франції, а також найвищих судових інстанціях Італії, Іспанії, Нідерландів, Польщі тощо. Історично за результатами касаційного провадження суд мав лише два повноваження: підтвердити законність рішення суду нижчої інстанції або скасувати судові рішення та направити справу на новий розгляд до суду нижчої інстанції, – натомість право замінювати рішення судів нижчих інстанцій власним рішенням було відсутнє [Див.: 2, с. 3; 6, с. 38; 5, с. 2; 7, с. 321]. Для цієї моделі характерним є визнання за кожним права на доступ до суду касаційної інстанції, що обмежується мінімально, зокрема, за рахунок процесуальних вимог прийнятності скарги, а не шляхом запровадження процедури відбору справ для розгляду. У літературі зазначається, що якщо в Англії звернення до Верховного Суду завжди вважалося і зараз сприймається як виняткове, то у Франції це завжди вважалося і вважається звичною справою

---

¹ У літературі зазначена модель згадується також як фінальна або остаточна апеляція (final appeal), апеляція з питань права (appeal on points of law) або ж просто апеляція.

[6, с. 43]. У деяких державах, наприклад, в Італії, право на касаційний перегляд визнається конституційним правом особи (ст. 111-7 Конституції Італії). Традиційно підстави для касаційного перегляду у таких правопорядках сформульовані досить широко, найчастіше, як недотримання норм матеріального або процесуального права судами нижчих інстанцій, тобто незаконність судових рішень таких судів. Зазначене зумовлює потребу у великій кількості суддів, тому що фактично необмежений доступ до касації передбачає необхідність розгляду десятків тисяч справ на рік [Див.: 2, с. 3, 5; 8, с. 144]. Так, Касаційний суд Франції щороку розглядає близько 20 000 справ [6, с. 42; 9, с. 88], а до Касаційного суду Італії, що налічує 400 суддів, наприклад, у 2013 р. надійшло 30 000 касаційних скарг [1, с. 52].

Модель ревізії є типовою для країн так званого «германського правового кола» [2, с. 3], зокрема, Німеччини, Австрії, Швейцарії, Португалії, а також посткомуністичних країн Центральної Європи, зокрема Словенії, Хорватії тощо. За такої моделі верховний суд, подібно до моделі касації, може визнати законність рішень суду нижчих інстанцій або скасувати їх, проте справа передається на розгляд до судів нижчої інстанції, лише якщо суди нижчих інстанцій неправильно встановили обставини справи, якщо ж дослідження обставин справи є непотрібним, то суд може самостійно ухвалити нове рішення [2, с. 3]. Ревізія передбачає обмеження у доступі до верховного суду за рахунок жорсткої системи фільтрів оскарження, проте ступінь дискреції суду під час вирішення питання про прийнятність скарги є нижчим, порівняно із моделлю повторної апеляції, і суд фактично не може обирати справи для розгляду, а має відкрити провадження за наявності формальних підстав, визначених законом. Характерною для цієї моделі є наявність процедури допуску до ревізії (надання права на оскарження) [10, с. 296], що може здійснюватися апеляційним судом під час ухвалення судового рішення за результатами апеляційного перегляду (Німеччина, Австрія, Сербія, Чорногорія) або ж самим верховним судом вже після апеляційного перегляду (Боснія і Герцоговина, Хорватія, Словенія) [10, с. 301]. Загалом аналіз зарубіжної літератури та іноземного законодавства дозволяє виокремити такі найбільш типові підстави для оскарження в порядку ревізії: а) наявність у справі питань, що мають фундаментальну правову цінність; б) наявність у справі питань, вирішення яких потрібне для подальшого розвитку права; в) відсутність єдності судової практики з правового питання; г) наявність фундаментальних процесуальних помилок провадження [2, с. 5–6] (приміром, розгляд справи неповноважним складом суду, розгляд справи за відсутності особи, яка не була повідомлена належним чином про час та місце розгляду справи тощо). Кількість суддів за такої моделі менша, порівняно з касацією, але не перевищує, як правило, ста суддів, які розглядають декілька тисяч справ на рік [2, с. 6]. Наприклад, у Німеччині 128 суддів Федерального Верховного Суду вирішують близько 3000 справ на рік, а в Австрії 57 суддів Верховного Суду вирішують від 2500 до 3000 цивільних справ на рік [6, с. 42].

Сучасні критерії розподілу моделей провадження у верховних судах: баланс приватних та публічних інтересів

У сучасних умовах конвергенції правових систем виокремлення зазначених трьох моделей є вкрай умовним, зокрема, все частіше у літературі наголошується на тому, що різниця між касацією та ревізією дедалі зменшується [6, с. 38]. Прикметно, що професор Дж. Джолович ще наприкінці 90-х помітив цю тенденцію, зауважуючи, що касація у багатьох європейських державах значно відрізняється від оригінальної моделі післяреволюційної Франції таким чином, що різниця між касацією, з одного боку, та ревізією – з іншого, суттєво зменшується [5, с. 2–3]. Ще більш помітними зазначені трансформації стають сьогодні під впливом практики Європейського суду з прав людини та зближення процесуальних систем держав-членів Європейського Союзу. Так, у касаційному провадженні Італії, Нідерландів, Іспанії під впливом вимог процесуальної економії та підвищення ефективності цивільного судочинства суди наділяються правом змінювати незаконні рішення судів нижчих інстанцій та ухвалювати нові рішення у справі, якщо нове рішення може бути сформульовано на підставі фактів, встановлених у судах нижчих інстанцій, хоча історично це повноваження було притаманне моделі ревізії. Крім того, національні моделі касації наразі вводять більш жорсткі критерії прийнятності касаційних скарг. Наприклад, в Іспанії модель касації поєднує такі критерії для прийнятності касаційної скарги, як ціна позову, важливість справи та порушення конституційних прав під час провадження в судах нижчих інстанцій, що наближає її значною мірою до ревізії [1, с. 56].

Зазначені тенденції дозволяють говорити про необхідність пошуку нових критеріїв та підходів до визначення моделей провадження у верховних судах та показників їх ефективності. Відтак у центрі уваги наразі опиняються не стільки історичні відмінності зазначених моделей, скільки превалювання у таких моделях приватних інтересів учасників справи або публічних інтересів судочинства. Наразі у зарубіжній літературі можна виокремити два протилежні підходи до визначення ролі верховних судів. Перший підхід, який умовно називають *концепція приватних інтересів* (модель вирішення спору [11, с. 13; 12, с. 67–73], «індивідуалістична» концепція («human» conception) [13, с. 473; 14, с. 318]), відбиває розуміння сутності верховних судів як форумів для вирішення спорів між сторонами, де превалює приватноправовий інтерес сторін, які звертаються до суду для вирішення спору між ними. У такому разі верховний суд зосереджується на приватній меті справедливого і правильного вирішення кожної окремої справи [Див.: 15, с. 104; 10, с. 292], а діяльність верховного суду переважно є ретроспективною, адже направлена на перевірку в інтересах приватної сторони того, чи було правильно застосовано положення закону судами нижчих інстанцій [Див.: 1, с. 48].

Натомість другий підхід, який має назву *концепція публічних інтересів* [11, с. 13], характеризується визнанням пріоритетності публічно-правової функції верховного суду як провідника суспільних цінностей, завдання якого зводиться

до забезпечення єдності судової практики, подальшого розвитку права та забезпечення стабільності правозастосування, а не до вирішення індивідуальних спорів. За судом у такому разі може визнаватися право самостійно обирати справи для розгляду, зважаючи на що останні «вже більше не є простими справами між сторонами, а стають, скоріше, абстрактними питаннями, які постають перед судом» [11, с. 14]. У такому випадку верховні суди зосереджуються на публічних інтересах судочинства, орієнтуючись загалом на ефект своїх рішень у майбутньому, зокрема, їх діяльність спрямована на єдність судової практики, розвиток права, а також вироблення орієнтирів для судів нижчої інстанції заради передбачуваності у застосуванні права [Див.: 1, с. 49; 10, с. 292].

Виокремлення відповідних концепцій дозволяє зосередити увагу на співвідношенні публічних та приватних засад цивільного процесу під час провадження у судах найвищої інстанції, що обрали модель повторної апеляції, касації або ревізії. Так, касація найбільше відповідає переважанню приватноправових інтересів під час провадження у верховних судах, адже у такому випадку завдання останніх зводиться до перевірки рішення судів нижчих інстанцій у конкретній справі на їх законність в інтересах учасника справи, який подав касаційну скаргу, та має переважно ретроспективний характер; повторна апеляція в свою чергу відбиває пріоритет публічно-правових інтересів, адже розгляд справ найважливішої суспільної значущості спрямований, передусім, на створення прецеденту для майбутніх справ; натомість ревізія заснована на спробі балансування приватноправових та публічно-правових інтересів у цивільному судочинстві.

Якщо між касацією та ревізією у межах романо-германської правової системи все більше стираються кордони, то порівняння касації та повторної апеляції, що засновані на протилежних підходах, дозволяють помітити деякі цікаві закономірності з точки зору підходів до забезпечення верховними судами єдності судової практики. Цікавим у цьому контексті є позиція П. Браво-Хуртадо, який, порівнюючи Касаційний суд Франції та Верховний Суд США як «показові» суди, що є типовими представниками романо-германської та англо-саксонської правових систем [7, с. 321], зазначає, що незважаючи на те, що обидва суди слугують одній меті – забезпечення єдності правозастосування, проте для досягнення цієї мети касація та апеляція використовують діаметрально протилежні підходи: якщо касаційне провадження виходить із того, що для забезпечення єдності судової практики необхідно розглядати багато справ, суд найвищої інстанції має виправляти помилки судів нижчих інстанцій за принципом «від справи до справи» та доступ до суду найвищої інстанції має бути широким, то для країн англо-саксонської системи притаманне розуміння, відповідно до якого суд найвищої інстанції для досягнення єдності судової практики має розглядати невелику кількість справ, що мають фундаментальне та найбільш важливе значення [7, с. 325], верховний суд при цьому розуміє свою роль як «висловлення позиції» лише у доктринальних спорах, які виникають у малій кількості взірцевих справ, та вирішення таких спорів шляхом надання загальних настанов [7, с. 331]. Учений зауважує, що обидві системи мають

симетричні переваги та недоліки: країни цивільного права сильні у контролі за судами нижчої інстанції, адже мають велику кількість справ для перевірки, водночас з цієї ж причини вони є слабкими у своїй «внутрішній єдності», тобто з точки зору дотримання своєї ж практики; натомість у країнах загального права маленька кількість справ надає верховним судам можливість зберігати свою «внутрішню єдність», однак це робить їх слабкими у контролі судів нижчої інстанції [7, с. 331]. Пояснення зазначеного феномену вчений шукає в історії романо-германської та англо-саксонської правових систем. Зокрема, автор зазначає, що протягом Великої французької революції судді були прибічниками попереднього режиму, тож для французьких революціонерів судді, як і монархія, були ворогами, яких слід тримати в страху, тому важливим було гарантування безпеки шляхом збереження сильного контролю над кожним суддею за рахунок касації як гаранта спокою та правової визначеності в країнах цивільного права. Натомість традиція загального права була іншою: судді не були ворогами революцій, а були її справжніми прибічниками, тому замість того, щоб обмежувати суддів, англійські революціонери надавали їм широке коло повноважень, адже у країнах загального права велика машина над головами кожного судді не була потрібна, тому що до судів існувала довіра [7, с. 330–331].

Цікаво, що історично роль касаційних судів, починаючи з післяреволюційного Касаційного суду Франції, була суто публічною за своєю суттю та полягала у моніторингу якості здійснення правосуддя судами, «для того, щоб захистити [писане] право від судів». Він вважався чимось на зразок органу, що перевіряє, який був відокремлений від звичайної системи судів. Зазначене завдання передбачало необхідність забезпечення широкого доступу до такого суду та великої кількості справ, які він розглядав. Як наслідок, публічна функція суду у вигляді орієнтирів для майбутніх сторін спорів була знівельована, а орган, що від початку був покликаний слугувати публічним інтересам, перетворився на суд, який обслуговував приватні інтереси великої кількості сторін в індивідуальних спорах практично до 2009 року, коли були введені певні критерії для відбору справ [1, с. 54].

Наразі загально визнаною є теза про те, що основним завданням верховних судів є забезпечення єдності правозастосування, що підтверджується аналізом законодавства зарубіжних держав, які все частіше закріплюють єдність судової практики як єдине або основне завдання суду найвищої інстанції у державі та виключну або одну з підстав як для касаційного, так і для ревізійного перегляду. Так, за цивільним процесуальним законодавством Австрії на рішення апеляційного суду може бути подана ревізійна скарга, якщо необхідне вирішення питання матеріального або процесуального права, що має суттєве значення для забезпечення правової єдності, стабільності або удосконалення права, зокрема, у випадку невідповідності рішення апеляційного суду практиці Верховного Суду, якщо така практика відсутня або не характеризується єдністю (пар. 502 ЦПК Австрії). У Німеччині ревізія має бути допущена, якщо справа має принципове значення або якщо постанова ревізійного суду необхідна для удоско-

налення права або забезпечення одноманітної судової практики (пар. 543 (2) ЦПК Німеччини). В Естонії касаційне провадження порушується у будь-якому випадку, якщо розгляд касаційної скарги має суттєве значення для правової стабільності, а також для формулювання та розвитку єдиної судової практики (п. 3 ч. 3 ст. 679 ЦПК Естонії). У Польщі Верховний Суд приймає касаційну скаргу до розгляду, якщо у справі з'ясовуються серйозні правові проблеми, або ж існує потреба тлумачення правових положень, що викликають серйозні сумніви або розходження в практиці судів (п.п. 1, 2 пар. 1 ст. 398-9 ЦПК Польщі) тощо.

При цьому у деяких державах публічна функція касації доведена до абсолюту. Так, в Литві вичерпними підставами для касаційного перегляду справи є: а) порушення норм матеріального або процесуального права, що має значення для однакового тлумачення або застосування права, якщо дане порушення могло вплинути на ухвалення незаконного рішення (ухвали); б) суд в оскаржуваному рішенні (ухвалі) відхилився від сформованих Верховним судом Литви практики застосування та тлумачення права; в) наявність різнорідної практики Верховного Суду Литви зі спірного питання (ч. 2 ст. 346 ЦПК Литви). У зв'язку з цим зазначається, що в касаційному провадженні Литви не залишилося «приватної» мети касації, підстави касаційного оскарження у цій державі «відповідають виключно публічним цілям касаційного процесу», що дозволяє трактувати зазначений вид перегляду як екстраординарний [16, с. 201–202].

Поряд із цим, незважаючи на посилення публічно-правових засад у регулюванні провадження у судах найвищої інстанції в Європі, висновок про залишення за верховними судами виключно публічних функцій, на нашу думку, є передчасним, адже приватна та публічна функції верховних судів не можуть бути зовсім відокремлені одна від одної [1, с. 49]. Навіть у країнах, де касаційне провадження можливе виключно з підстав забезпечення єдності судової практики, все одно відповідне провадження порушується учасниками справи та результати розгляду відповідної скарги та рішення касаційного суду, передусім, мають значення для таких осіб. Таким чином, під час касаційного провадження, по-перше, здійснюється правосуддя у конкретній справі між конкретними сторонами, тобто досягається приватна мета цивільного процесу, яка забезпечується тим, що лише сторони можуть подати касаційну скаргу, лише вони встановлюють межі розгляду справи і, нарешті, в касаційному провадженні вирішується спір конкретних сторін стосовно застосування права. По-друге, реалізується публічний інтерес, який виражається у забезпеченні єдності однакового застосування судами права та його тлумачення [16, с. 199]. При цьому функція із розгляду спору та публічно-правова функція не можуть бути зовсім відірваними одна від одної: здійснення правосуддя у конкретній справі слугує більшій комунітарній функції забезпечення законності (legality), а також часто й іншим цілям, таким як прояснення права або його подальший розвиток; водночас розумна та передбачувана інтерпретація права, зроблена судом найвищої юрисдикції, здійснюється також і в інтересах кожної конкретної особи [2, с. 7]. У цьому контексті варто погодитися із П. Каламандреєм (P. Calamandrei), який

зазначає, що під час провадження у верховному суді держава використовує приватну, засновану на власному інтересі ініціативу незадоволеної сторони провадження шляхом використання її для більш широких цілей суспільства [17, с. 133].

Багато авторів обстоюють позицію, що верховні суди мають захищати рівною мірою як приватні, так і публічні інтереси [Див.: 18, с. 277; 16, с. 337]. У цьому контексті у зарубіжній літературі ставиться слушне запитання про те, чи здатні верховні суди забезпечити ефективне виконання обох функцій рівною мірою? [1, с. 50–51]. На наш погляд, це навряд чи можливо, тому що прагнення виконати одну функцію перешкоджатиме виконанню іншої. Так, бажання забезпечити виконання приватноправової функції щодо вирішення спору у конкретній справі передбачає широкий доступ до суду касаційної інстанції та формулювання підстав для оскарження у найбільш загальному вигляді, зокрема, як недотримання норм матеріального і процесуального права судами нижчих інстанцій. Поряд з цим, чим більше справ перебуватиме на розгляді у верховному суді, тим більше суддів буде необхідно для забезпечення його належного функціонування, тим довшими будуть строки розгляду справ та тим складнішим завданням буде збереження правової визначеності у нескінченному потоці рішень такого суду, що призведе до того, що дійсно важливим справам не буде приділена належна увага, і сам верховний суд рано чи пізно стане джерелом правової невизначеності через неможливість ефективного функціонування належних механізмів забезпечення єдності судової практики. Якщо ж верховний суд буде зосереджений на виконанні публічних функцій, то це неодмінно призведе до необхідності запровадження широкої системи касаційних фільтрів, а відтак і до обмеження права на доступ до суду найвищої інстанції та обмеження приватноправового початку під час провадження у такому суді.

На наш погляд, варто погодитися з тими авторами, які підкреслюють неспроможність концепції приватних інтересів забезпечити належне функціонування верховних судів у сучасних умовах [13, с. 473; 14, с. 318], адже розглядаючи конкретні справи, верховний суд захищає індивідуальні інтереси сторін справи, проте це скоріше «побічний ефект» його діяльності, який передусім має на меті загальний позитивний ефект у майбутньому. Проте суб'єктивний вимір звернення зі скаргю з питань права, тобто захист прав сторін у конкретних спорах, не є основним завданням такого суду [Див.: 10, с. 292]. Зважаючи на зазначене, на наш погляд, слід погодитися із тими авторами, які віддають перевагу посиленню публічно-правових засад провадження у верховних судах, що продиктовано необхідністю підвищення ефективності цивільного судочинства.

Роль Верховного Суду та реформи в Україні: *Quo vadis?*

Розвиток вітчизняної моделі касаційного оскарження пов'язаний із постійною боротьбою за підвищення ефективності цивільного судочинства. Так, відповідно до ЦПК у редакції 2004 р. провадження у Верховному суді України відбивало класичну модель касації із необмеженим доступом до суду найвищої

інстанції. При цьому право на касаційне оскарження визнавалося конституційним правом кожного (п. 8 ч. 2 ст. 129 Конституції України у редакції 1996 р.), а підставами для касаційного оскарження було неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права (ч. 2 ст. 324 ЦПК у редакції 2004 р.). Такий підхід не змінився і зі створенням у 2010 р. Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ як суду касаційної інстанції та зберігся до відповідних змін процесуального законодавства у 2017 р. Варто зазначити, що тривала практика необмеженого доступу до суду касаційної інстанції врешті-решт призвела до кризи касаційного провадження, пов'язаної з тотальною неспроможністю забезпечити особам право на справедливий судовий розгляд у межах касаційного провадження. Зазначене підтверджується тим фактом, що на момент створення Верховного Суду у 2017 р. кількість нерозглянутих ВССУ та ВСУ цивільних справ, що були передані до нового Верховного Суду, становила 27 483 справи [19].

Звичайно, що така ситуація потребувала нагального вирішення, що відбулося у внесенні змін до Конституції України у 2016 р., відповідно до яких однією з основних засад судочинства визнавалося забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення (п. 8 ч. 2 ст. 129 Конституції України). По суті, йшлося про обмеження доступу до касації, що знайшло свою деталізацію у нормах галузевого законодавства із прийняттям нової редакції ЦПК 2017 р. Так, поряд із звичною підставою для касаційного оскарження у вигляді неправильного застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права (ч. 2 ст. 389 ЦПК у редакції 2017 р.), з'явилися також обмеження, відповідно до яких не підлягали касаційному оскарженню: 1) рішення, ухвали суду першої інстанції та постанови, ухвали суду апеляційної інстанції у справах, рішення у яких підлягають перегляду в апеляційному порядку Верховним Судом; 2) судові рішення у малозначних справах, крім випадків, якщо: а) касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовної практики; б) особа, яка подає касаційну скаргу, відповідно до цього Кодексу позбавлена можливості спростувати обставини, встановлені оскарженим судовим рішенням, при розгляді іншої справи; в) справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу; г) суд першої інстанції відніс справу до категорії малозначних помилково. По суті йшлося про введення фільтру касаційного оскарження у вигляді обмеження ціни позову, що є звичним для багатьох європейських держав, проте під час відповідних змін як серед практиків, так і серед науковців зустрічалося багато скепсису, адже, як вони стверджували, зазначені обмеження порушують право осіб на доступ до суду та право на справедливий судовий розгляд цивільних справ. Із зазначеними твердженнями важко погодитися, адже сам ЄСПЛ неодноразово зазначав, що право на доступ до судів вищих інстанцій не є абсолютним та може бути обмежене,

якщо таке обмеження переслідує легітимну мету, яка полягає у «забезпеченні розгляду у верховних судах, враховуючи саму його сутність, виключно справ необхідного рівня значущості» [20].

Однак введення зазначеного фільтру касаційного оскарження, пов'язаного із ціною позову, не призвело до бажаних результатів та різкого скорочення кількості касаційних скарг, адже загальна підстава для касаційного перегляду у вигляді незаконності судових рішень залишалася незмінною. Так, за статистичними даними, нові надходження до Касаційного цивільного суду у 2018 р. становили 25 859 касаційних справ, скарг, матеріалів, з яких 25 270 касаційних скарг та 589 інших процесуальних звернень [19].

У цьому контексті на особливу увагу заслуговують зміни до вітчизняного цивільного процесуального законодавства відповідно до Закону України № 460-ІХ «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ», відповідно до якого підстави для перегляду справ в суді касаційної інстанції було суттєво змінено. Зокрема, запропоновано нову редакцію ч. 2 ст. 389 ЦПК, відповідно до якої підставами касаційного оскарження судових рішень, зазначених у п. 1 ч. 1 цієї статті, є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права виключно у таких випадках: 1) якщо суд апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні застосував норму права без урахування висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду, крім випадку наявності постанови Верховного Суду про відступлення від такого висновку; 2) якщо скаргник вмотивовано обґрунтує необхідність відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду та застосованого судом апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні; 3) якщо відсутній висновок Верховного Суду щодо питання застосування норми права у подібних правовідносинах; 4) якщо судові рішення оскаржується з підстав, передбачених частинами першою, третьою статті 411 цього Кодексу.

Системний аналіз запропонованих нововведень дозволяє зробити декілька висновків. Передусім варто зазначити, що національна модель перегляду справ у Верховному Суді відтепер тяжіє до ревізії із підкресленням публічних функцій Верховного Суду, що відбивається у підставах для касаційного перегляду, передбачених пп. 1-3 ч. 2 ст. 411 ЦПК запропонованої редакції. Разом з тим підстава для касаційного перегляду, передбачена п. 4 ч. 2 ст. 411 ЦПК запропонованої редакції, відбиває приватноправовий початок цивільного судочинства, адже пов'язана із фундаментальними процесуальними помилками, які були допущені судами нижчих інстанцій у конкретному судовому провадженні.

Таким чином, наразі національна модель касаційного провадження все більше нагадує ревізію з чітко вираженим посиленням публічно-правової функції суду найвищої інстанції, що притаманне країнам германської правової

традиції, на відміну від попередньої практики відтворення моделі касації з її орієнтацією на приватноправові інтереси, що притаманне романській правовій традиції. Обмеження доступу до Верховного Суду прогнозовано має знизити його навантаження, що дозволить зменшити і кількість суддів такого суду. Поряд із цим, зазначені зміни можуть вирішити лише питання кількості нових касаційних скарг, однак залишають нерозв'язаними питання необхідності розгляду залишку справ, які були передані до Верховного Суду із ВССУ, що наразі є досить значним. Крім того, зазначена ситуація також призведе до перерозподілу функцій між судами різних інстанцій, адже апеляційна інстанція у такому разі буде розглядатися як друга та остання для більшості справ, а відтак саме на суди апеляційної інстанції буде збільшуватися навантаження щодо завдання забезпечення єдності судової практики.

Висновки. У світі загалом склалося три основні моделі перегляду справ у судах найвищої інстанції: повторна апеляція, касація та ревізія. Однак у сучасних умовах спостерігається все більша тенденція до конвергенції касації та ревізії, що простежується в усвідомленні на рівні національних правових систем необхідності введення більш жорстких фільтрів касації заради зменшення навантаження на верховні суди та підвищення ефективності цивільного судочинства. Зважаючи на зазначене, сучасні погляди на роль верховних судів у цивільному судочинстві можуть бути зведені до концепції приватних інтересів або концепції публічних інтересів, зважаючи на те, яким інтересам віддається перевага у національній моделі провадження у верховному суді тієї чи іншої держави. При цьому касаційна модель оскарження відбиває пріоритет приватноправових засад у діяльності верховних судів, натомість повторна апеляція – переважання публічно-правових засад. У сучасних умовах державотворення та з урахуванням досвіду зарубіжних держав можна констатувати, що більш перспективним напрямом з точки зору досягнення завдань цивільного судочинства є обрання на національному рівні моделі, в якій перевага віддається публічно-правовому інтересу під час провадження у суді найвищої інстанції. Зважаючи на це, останні запропоновані зміни до цивільного процесуального законодавства, що свідчать про наближення національного касаційного провадження до моделі ревізії, є обґрунтованими і відбивають сучасні тенденції розвитку цивільного процесуального законодавства в європейських державах.

References

1. Galic, A.A. (2019). Civil Law Perspectives on the Supreme Court and its Functions. *Studia Juridica*, 81, 44–86.
2. Bobek, M. (2007). Quantity of Quality? Re-Assessing the Role of Supreme Jurisdictions in Central Europe. *EUI Working Paper LAW*, 36.
3. Jolowicz, J.A. (1997). The Role of the Supreme Court at the National and International Level. *The Role of the Supreme Courts at the National and International Level*. Athens: Sakkoulas, 22–67.
4. Husarov, K.V. (2010). Perehliad sudovykh rishen v apeliatsiinomu ta kasatsiinomu poriadkakh [Appeal and Cassation Review of Court Decisions]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
5. Jolowicz, J.A., Van Rhee, C.H. (1999). Recourse against Judgments in the European Union. The Hague: Kluwer Law International.

6. Kodek, G.E. (2014). Appellate Proceedings In Civil Cases – Traditional Remedies In Light Of Contemporary Problems. *Nobody's Perfect Comparative Essays on Appeals and other Means of Recourse against Judicial Decisions in Civil Matters*. Cambridge: Intersentia, 35–52.
7. Bravo-Hurtado, P. (2014). Two Ways To Uniformity: Recourse To The Supreme Court In The Civil Law And The Common Law World. *Nobody's Perfect Comparative Essays on Appeals and other Means of Recourse against Judicial Decisions in Civil Matters*. Cambridge: Intersentia, 319–338.
8. MacCormick, N., Summers, R.S. (1997). *Interpreting Precedents: a Comparative Study*. Dartmouth Publishing: Aldershot.
9. Charruault, Ch. (2019). Le pourvoi en cassation en matière civile. *Studia Juridica*, 81, 87–102.
10. Galic, A. (2014). Reshaping The Role Of Supreme Courts In The Countries Of The Former Yugoslavia. *Nobody's Perfect Comparative Essays on Appeals and other Means of Recourse against Judicial Decisions in Civil Matters*. Cambridge: Intersentia, 291–318.
11. Komárek, J. (2011). Judicial Lawmaking and Precedent in Supreme Courts. *LSE Legal Studies Working Paper*, 4, 38. URL: <https://ssrn.com/abstract=1793219>.
12. Fallon, R.H. (2003). *The Federal Courts and the Federal System*. New York: Foundation Press, 5th ed.
13. Mazeaud, H., Mazeaud, L. (1978). *Traité théorique et pratique de la responsabilité civile*, III, 6th ed. Paris.
14. Jolowicz, J.A. (2000). *On civil procedure*. Cambridge University Press.
15. Lindblom, P.H. (2000). *Progressiv Process – Spridda uppsatser om domstollsprocessen och samhällsutvecklingen*. Uppsala: Iustus Förlag.
16. Proverka sudebnyih postanovleniy v grazhdanskom protsesse stran ES i SNG. [Review of court decisions in the civil process of the EU and CIS countries]. (2007). Moscow: Norma [in Russian].
17. Calamandrei, P. (1976). *Opere Giuridiche (a cura di Mauro Cappelletti)*. Vol. VII. Napoli: Morano.
18. Domej, T. (2014). What Is An Important Case? Admissibility Of Appeals To The Supreme Courts In The German-Speaking Jurisdictions. *Nobody's Perfect Comparative Essays on Appeals and other Means of Recourse against Judicial Decisions in Civil Matters*. Cambridge: Intersentia, 277–290.
19. Mamchenko, N. (2019). Pro shcho kazhe statystyka: Kasatsiyni tsyvilnyi sud VS pidbyv pidsumky za 2018 rik po vsii yurysdyktsii. *Sudebno-iurydycheskaia hazeta*, 2–5 (471–474). URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/134669-pro-scho-kazhe-statistika-kasatsiyniy-tsyvilniy-sud-vs-pidbyv-pidsumki-za-2018-rik-po-vsii-yurisdiktsiyi> [in Ukrainian].
20. *Zubac v. Croatia*, no. 40160/12, § 85, 5 April 2018. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-181821>.

Tsuvinat T. A., PhD in Law, Associate Professor of Civil Procedure Department, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv.
e-mail: tsuvinat@gmail.com ; ORCID 0000-0002-5351-1475

The role of the supreme courts: in the search of the balance between private and public interests in civil procedure

The article is devoted to the analysis of the problem issues of the role of the supreme courts in common law and civil law legal traditions through the prism of models of proceedings in such courts in order to determine the general trends in this field. The author analyzes three main models of the proceedings in courts of the highest instance: a second appeal, a cassation and a revision. A second appeal model refers to the common law countries, and cassation and revision models refer to civil law countries. Analysis of the civil procedural legislation and recent reforms of civil procedure in European countries give grounds to conclude that there is a strong tendency to convergence between cassation and revision models nowadays. The author analyzes two main approaches to the identification of the role of supreme courts in modern societies: conception of private interests and conception of public interests. The cassation model of appeal reflects the priority of the private legal interests in the activity of the supreme courts,

instead the second appeal model is the predominance of the public legal foundations. More promising direction from the point of view of achieving the tasks of civil justice is the election at the national level of a model in which preference is given to public-law interest during proceedings in the highest court which is reflected in revision model. The recent proposed changes to the civil procedural legislation of Ukraine testifies to the strong tendency of approximation of the national cassation proceedings model to the revision model. Such situation is justified and reflects the current trends in the development of civil procedural legislation in European countries.

Keywords: Supreme Court; cassation; review; second appeal; cassation; access to court.

Рекомендоване цитування: Цувіна Т. А. Роль верховних судів: у пошуках балансу приватних та публічних інтересів у цивільному судочинстві. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 148. С. 52–65. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.148.193522>.

Suggested Citation: Tsuvina, T.A. (2020). Rol verkhovnykh sudiv: u poshukakh balansu pryvatnykh ta publichnykh interesiv u tsyvilnomu sudochynstvi [The role of the supreme courts: in the search of the balance between private and public interests in civil procedure]. *Problemy zakonnosti – Problems of Legality, issue 148, 52–65*. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.148.193522> [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 30.01.2020 р.